

1.01
Prejeto 8. 5. 1999

UDK 336.7(497.4)"18/1914"

Žarko Lazarevič*

Oris razvoja slovenskega bančništva do prve svetovne vojne

IZVLEČEK

V razpravi avtor obravnava institucionalno-branžni razvoj slovenskega bančništva (regulativne hranilnice, kreditne zadruge, bančne delniške družbe) do prve svetovne vojne, v zaporedju kakor so nastajale različne funkcijske oblike. K temu pa je pridružena še analiza poslovanja ter iskanje korelacije med splošnim gospodarskim razvojem in razvojem institucij finančnega posredništva v Sloveniji do prve svetovne vojne.

Ključne besede: bančništvo, hranilništvo, zadruge, združništvo, kapital

ABSTRACT

THE DEVELOPMENT OF THE SLOVENIAN BANKING SYSTEM BEFORE THE FIRST WORLD WAR

In the paper, the author deals with the institutional development of the Slovenian banking (regulative savings banks, credit cooperatives and joint-stock banking companies) before the First World War, in the order of their emergence. This is accompanied by an analysis of their operation and a research into the correlation between the general economic development and that of the financial institutions in Slovenia before the First World War.

Key words: banking, savings banks, co-operatives, capital, Slovenia

Povsem nesporna je ugotovitev, da slovensko gospodarsko zgodovinopisje še vedno pušča ob strani razvoj denarnih institucij. To je presenetljivo, še zlasti zato, ker obstaja tesna medsebojna prepletenost med splošnim gospodarskim razvojem in širitvijo obsega finančnega sektorja. Splošna gospodarska rast je bila namreč pogojena z ustrežno finančno infrastrukturo, ki so jo s svojo posredniško vlogo vzpostavljali različni denarni zavodi. Raziskovanje splošnega gospodarskega razvoja nas privede do vprašanj načina in oblike financiranja podjetniške pobude. Od tu pa je samo korak do problematike denarnih institucij, do vznemirljive zgodbe o oblikovanju slovenske mreže denarnih zavodov v vseh oblikah. Od javnih (različne regulativne hranilnice), prek združnih (množica kreditnih zadrug in njihovih denarnih central pri revizijskih zvezah) do klasičnih bančnih delniških družb. Vsa ta paleta denarnih institucij, ki jih zaradi jasnosti uvrščamo v širok pojem bančništva, še ni bila deležna, razen na ravni posameznih institucij, podrobne strokovne obravnave.

* dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1

To je toliko bolj presenetljivo, ker virov ne manjka. Prej nasprotno, gre za pravo izobilje različnih virov na različnih ravneh. Eno od opravičil takega stanja, navkljub velikemu napredku gospodarskega zgodovinopisja tako v vsebinskem in tematskem pogledu, a tudi v kakovostnem smislu v zadnjih desetletjih, se gotovo skriva tudi v značaju virov za zgodovino bančništva. Gre predvsem za obilico različnih poslovnih poročil, bilanc uspeha, ki raziskovalca postavljajo v novo situacijo, ko mora spremeniti običajni način dela. Spoznati in izoblikovati mora nov pristop k obdelavi ogromne količine podatkov. S priučitvijo mora k običajni zgodovinski metodi pridružiti še druge metodološke prijeme, z njimi tudi terminologijo. In to tiste prijeme, ki so lastni statistični in ekonomski vedi. Če namreč želi s površinske, opisne ravni prodreti v globino dolgoročnih strukturnih sprememb v različnih razvojnih etapah slovenskega bančništva, kar običajna zgodovinarska pot ne omogoča v celoti, mora nujno poseči po analitičnih orodjih, ki so jih izoblikovale druge stroke.

Namen tega prispevka ni podrobna predstavitev razvoja slovenskega bančništva, ker za kaj takega na tem mestu ni dovolj prostora, temveč samo opozoriti na temeljne razvojne poteze in značilnosti poslovanja denarnih zavodov v Sloveniji od začetkov do prve svetovne vojne. Že na tem mestu je treba izpostaviti, da je bila dinamika naraščanja obsega denarnih institucij zelo različna. Vznikale niso niti istočasno niti enakomerno. Najprej so nastopili javni zavodi - regulativne hranilnice, sledil je združni val, to je izoblikovanje mreže kreditnih zadrug. Kot zadnje pa so se v slovenskem prostoru pojavile še bančne delniške družbe.

Izmed denarnih zavodov so se na Slovenskem najprej razvile regulativne hranilnice. Prva med njimi je bila Kranjska hranilnica, ki je začela delovati v letu 1820. Osnovna naloga regulativnih hranilnic je bila navajati ljudi na varčevanje, nadalje iz tako zbranih sredstev nuditi posojila po nizki obrestni meri. Kot zadnje, a družbeno zelo pomembno funkcijo regulativnih hranilnic pa so izpostavljali podporo, ki so jo regulativne hranilnice iz čistega dobička nudile splošno koristnim družbenim kulturnim, socialnim in gospodarskim ustanovam.¹ Regulativne hranilnice so ustanovljala politična oblastva: občine, okraji, dežele, da bi si poleg drugega zagotovile kreditni vir za uresničevanje svojih nalog, za katere niso zadostovala sprotna sredstva.

Kot prva je med regulativnimi hranilnicami pričela v daljnem letu 1820 poslovati Kranjska hranilnica. Osem let je poslovala pod imenom Ljubljanska hranilnica, nato pa so jo preimenovali v Ilirsko hranilnico. Z letom 1845 pa je dobila ime, po katerem je bila znana dolga desetletja, postala je Kranjska hranilnica. Zadnje preimenovanje pa je nastopilo v letu 1931, ko je ustanoviteljske pravice pri Kranjski hranilnici za oblastnim odborom, ki jih je nasledil od dežele Kranjske, prevzela Dravska banovina. Preimenovanje je bilo logično, Kranjska hranilnica je dobila ime Hranilnica dravske banovine. Kranjska hranilnica ni bila novost samo v slovenskem prostoru, temveč tudi v avstrijskem, bila je namreč druga tovrstna hranilnica v Avstriji. Samo ime regulativne hranilnice pa izvira iz zakona z imenom

¹ Josip Gogala: Naša denarna organizacija. Trgovski tovariš, 1930, št. 2, str. 28.

"hranilniški regulativ" iz leta 1844, ki je opredelil pogoje ustanovitve in delovanja tovrstnih hranilnic. Kranjska hranilnica je bila dolga desetletja edini tovrstni zavod na Kranjskem, šele leta 1882 ji je sledila Mestna hranilnica v Kočevju in 1889 še Mestna hranilnica ljubljanska.

Tako je Kranjska hranilnica opravljala vse posle, ki jih je dovoljevala hranilniška regulativa. Sprejemala je vloge v vseh oblikah: navadno ali vezano na knjižico. Vloge so konstantno naraščale, v letih 1875 do 1905 so se npr. povečale za sedemkrat. Kranjska hranilnica je imela tudi domače hranilnike za navajanje mladine k varčevanju. Pri njej, tako kot pri drugih so bile spravljene pupilarne vloge: sodnih varovancev, cerkva, skladov in ustanov. V letu 1889 je zavod uvedel posebno varčevanje za tovarniške delavce za starost, ko so se iz tega sklada izplačevale rente. Tudi v tem oziru je Kranjska hranilnica prednjačila, bila je druga v Avstriji.

Pri posojilni dejavnosti je bil obseg poslovanja tudi velik. Hranilnica je dajala vse vrste posojil, in sicer: hipotečna, komunalna, menična, lombardna in posojila na osnovi tekočega računa. Dajala je tudi jamstva in za prosilce posredovala v vseh denarnih opravilih. Tako kot pri vlogah je strmo naraščal tudi obseg posojil. Svojo klasično kreditno dejavnost je Kranjska hranilnica razširila v letu 1873 še s posebnim vzajemnim Kreditnim društvom, ki ga je ustanovila v okviru hranilnice. Člani tega društva so na osnovi solidarnosti lahko pridobivali kratkoročna majhna posojila. Osnovni sklad temu društvu je dodelila hranilnica, vsakoletne obresti iz tega poslovanja pa je uvrstila v sklad Kreditnega društva. V letu 1888 je hranilnica ponovno razširila obseg kreditiranja, kreditirati je začela tudi druga kreditna društva, ki so jih ustanavljali po deželi in so slonela na načelu vzajemnosti in solidarnem jamstvu. Istega leta je Kranjska hranilnica pričela podeljevati posojila tudi občinam, okrajem in deželam. Tako je ob priložnosti proslavljanja svoje 75 letnice dala manjšim kranjskim mestom in podeželskim občinam na voljo visoko posojilo (600.000 kron) s 3% obrestno mero, da bi si ti kraji uredili vodovodno oskrbo in gradili bolnice.

Že od leta 1833 je imela Kranjska hranilnica posebno ponudbo posojil, ki jih je podeljevala prek svoje zastavljalnice, ki jo je ustanovila tega leta. Zastavljalnica, ki je poslovala do leta 1909, je v prvi vrsti pomagala pri premoščanju trenutnih denarnih težav širokim slojem prebivalstva, da bi se preprečilo oderuštvo. Iz svojega vsakoletnega dobička je Kranjska hranilnica podeljevala tudi številne podpore raznovrstnim društvom in ustanovam, kulturnim, znanstvenim, šolskim, dobrodelnim in podobno. Prispevala je tudi h gradnji železnic, tako da je odkupila določeno število delnic pri družbi za gradnjo kamniške in dolenjske železnice.²

Nekoliko podrobnejša predstavitev dela Kranjske hranilnice je bila potrebna zato, da nam v prihodnje ni več treba opredeljevati vloge, pomena in vsebine regulativnih hranilnic, ampak se lahko posvetimo obravnavi ustanovitvenega vala regulativnih hranilnic v slovenskem prostoru do prve svetovne vojne. Tudi novoustanovljene regulativne hranilnice so imele enako vlogo, le na bolj omejenem področju, saj niso pokrivalo področja celotne dežele, temveč le občine ali okraja. Da ne bi zapadli v preveliko naštevaje, si v nadaljevanju v posebni tabeli oglejmo

² Zgodovinski arhiv Ljubljana, Zbirka denarnih zavodov, fasc. 15, dokument 128.

leta ustanovitve posameznih regulativnih hranilnic in njihovo finančno moč, ki jo bomo opredelili na osnovi zaupanih jim vlog v letu 1913.

Tabela 1: *Leta ustanovitve in obseg hranilnih vlog pri slovenskih regulativnih hranilnicah v letu 1913.*³

Regulativne hranilnice	Leto ustanovitve	Vloge v kronah	Delež vlog v skupnem obsegu
Kranjska hranilnica Ljubljana	1820	50.063.000	26,16%
Mestna hranilnica Ptuj	1862	9.364.000	4,89%
Mestna hranilnica Maribor	1862	27.941.000	14,59%
Mestna hranilnica Celje	1865	10.795.000	5,64%
Okrajna hranilnica Slovenska Bistrica	1868	1.696.000	0,88%
Okrajna hranilnica Slovenjgradec	1869	4.085.000	2,13%
Mestna hranilnica Brežice	1870	1.435.000	0,74%
Okrajna hranilnica Slovenske Konjice	1872	1.364.000	0,71%
Okrajna hranilnica Sveti Lenart	1873	1.397.000	0,72%
Okrajna hranilnica Kozje	1874	664.000	0,34%
Mestna hranilnica Ljutomer	1874	1.916.000	1,00%
Okrajna hranilnica Rogatec	1875	853.000	0,44%
Mestna hranilnica Ormož	1879	2.197.000	1,24%
Mestna hranilnica Kočevje	1882	6.565.000	3,43%
Mestna hranilnica Ljubljana	1889	43.607.000	22,79%
Južnoštajerska hranilnica Celje	1889	4.295.000	2,24%
Mestna hranilnica Kranj	1893	5.442.000	2,84%
Mestna hranilnica Novo mesto	1894	3.565.000	1,86%
Mestna hranilnica Radovljica	1896	4.108.000	2,14%
Občinska hranilnica Marenberg	1898	1.887.000	0,98%
Mestna hranilnica Kamnik	1901	2.137.000	1,11%
Občinska hranilnica Krško	1901	1.155.000	0,60%
Mestna hranilnica Črnomelj	1905	862.000	0,45%
Občinska hranilnica Kostanjevica	1907	192.000	0,10%
Občinska hranilnica Vrhnika	1910	2.108.000	1,10%
Hranilnica kmečkih občin Ljubljana	1911	1.685.000	0,88%

Podatki iz tabele govorijo o stalni dinamiki ustanavljanja regulativnih hranilnic. Lokalne oblasti so v teku desetletij spoznavale, da so hranilnice lahko zelo koristne tudi za njihovo gospodarjenje. Zaradi tega in zaradi naraščajočih potreb se je ustanavljanje hranilnic povečalo od sedemdesetih let devetnajstega stoletja dalje. Pri ustanovitvah so izrazito prednjačila štajerska mesta, občine, okraji. Letnice začetka dela posameznih hranilnic so imele tudi vpliv na njihov relativni položaj v primerjavi z drugimi hranilnicami. Vendar to ni bil edini merodajni dejavnik, ki je določal položaj posamezne hranilnice nasproti drugim. Veliko pomembnejše je bilo zaledje oziroma gospodarska moč področja, na katerem je poslovala hranilnica. Tu pa so nastopale zelo velike razlike. Mesta z neprimerno bolj razvito

³ Drago Potočnik: Regulativne hranilnice v letih 1932-1935. Trgovski tovariš, 1936, št. 11-12, str. 190.

in diferencirano gospodarsko strukturo in širšim zaledjem so njihovim hranilnicam omogočala boljše izhodiščne pogoje, ker so tudi nudila bolj zanesljivo jamstvo za vloge, kar je bila ena od bistvenih ustanoviteljskih obveznosti pri regulativnih hranilnicah. Tako ni presenetljivo, da je bila najmočnejša regulativna hranilnica Kranjska hranilnica, z majhnim zaostankom pa ji je sledila Mestna hranilnica ljubljanska. K tema dvema velja priključiti še mariborsko mestno hranilnico. Vse ostale so bile pravzaprav zelo majhne, njihov vpliv, razen na lokalni ravni, ni bil v slovenskih razmerah prav nič zaznaven. Med pomembnejšimi velja izpostaviti še mestni hranilnici iz Celja in Ptuja. Ko seštejemo vloge pri prvih treh hranilnicah, ugotovimo, da so skupno zbrale skorajda dve tretjini vloženih sredstev pri slovenskih regulativnih hranilnicah. Če pa tem trem priključimo še mestni hranilnici iz Celja in Ptuja, se ta delež dvigne kar na tri četrtine.

Pri regulativnih hranilnicah velja opozoriti še na en vidik, ki se je po prvi svetovni vojni izkazal za zelo pomembnega. Slovenske regulativne hranilnice so imele namreč zelo veliko naložb v vrednostnih papirjih, šlo je za državne obveznice in druge vrednostne papirje, ki so veljali za zelo zanesljive naložbe. Tako so slovenske regulativne hranilnice pred prvo svetovno vojno imele v povprečju približno petino svojih aktiv naloženih v to bilančno rubriko.⁴ Seveda so med posameznimi hranilnicami obstajale razlike, tako je prednjačila Kranjska hranilnica, ki je imela v državnih vrednostnih papirjih kar tretjino svojih aktiv.⁵ Med prvo svetovnovojno, ko je avstrijska država izdajala serijo za serijo vojnih obveznic, da bi pokrila stroške vojne, pa je delež državnih vrednostnih papirjev v bilančnih vsotah slovenskih regulativnih hranilnic narasel kar na polovico.⁶

Obdobje pred prvo svetovno vojno je mogoče opredeliti kot višek v razvoju slovenskega regulativnega hranilništva. Čas po prvi svetovni vojni je namreč prinesel povsem drugačne silnice. Pomen in relativni delež regulativnih hranilnic med slovenskimi denarnimi zavodi je namreč zaradi pojava večjega števila bank, ki so navezale nase predvsem podjetniški sektor, naglo upadel.

Po regulativnih hranilnicah so začeli v Sloveniji izdatno ustanavljati kreditne zadrage. Vzrok temu je bil v pomembnosti vprašanja virov financiranja prestrukturiranja slovenske gospodarske podobe. Zlasti zato, ker je bila akumulativna sposobnost drobno-gospodarskega sektorja (kmetijstvo, mala obrt in drobna trgovina), ki je prevladoval v gospodarski strukturi Slovencev zelo nizka. Denarni viri pa so bili omejeni, saj obstoječa mreža denarnih zavodov na Slovenskem in posamezni zasebni kreditodajalci, s ponudbo dragih posojil - visoka obrestna mera je pač pričala o veliki stopnji tveganja zaradi nizko rentabilne proizvodnje - ni mogla zadovoljiti potreb drobno-gospodarskega sektorja. Množici kmetov, obrtnikov in trgovcev je kronično primanjkovalo obratnega kapitala. Individualni gospodarski subjekti, predvsem kmetje, so denarno zadrego reševali, ker lastni pri-

⁴ Drago Potočnik: Regulativne hranilnice v letih 1930-1932. Trgovski tovariš, 1933, št. 7-8, str. 110.

⁵ Toussaint Hočvar: Začetki slovenskega poslovnega bančništva 1900-1912. Bančni vestnik, december 1983, str. 340.

⁶ Potočnik, Regulativne hranilnice v letih 1930-1932, str. 110.

hranki niso zadostovali, zlasti z zadolževanjem pri zasebnikih,⁷ pa čeprav je tako poslovanje zaradi visokih obrestnih mer vodilo v preveliko odtujevanje njihovega premoženja.⁸ Zato je v slovenskih razmerah nerazvite mreže bančnih in drugih finančnih institucij kreditno združništvo predstavljalo pomemben inovacijski dejavnik v gospodarskem udejstvovanju prevladujočega dela slovenske populacije. Inovacijski dejavnik zato, ker je imelo vlogo finančnega posredništva za potrebe drobno-gospodarskega sektorja. S svojim delovanjem, z večini Slovencev dotedaj neznanimi finančnimi operacijami in instrumenti so slovenske kreditne zadruge z zbranim kapitalom delno pripomogle k znižanju obrestne mere. Vendar se inovacijska vloga kreditnega združništva ni izčrpala samo v ekonomskem vidiku, temveč je vsebovala tudi kulturni element, to je uveljavitev slovenščine kot poslovnega jezika, kajti ravno ti zavodi so izoblikovali osnovo slovenske strokovne finančne in bančniške terminologije.⁹

Kreditno združništvo je bilo sposobno mobilizirati množico majhnih prihrankov in jih s poceni posojili plasirati med kmete in obrtnike. Pri kreditnih zadrugah so bila posojila cenejša zaradi dveh osnovnih gibal poslovanja, samopomoči in vzajemnosti,¹⁰ ki nista prenesli velike razlike med aktivno in pasivno obrestno mero. Obrestna marža pri posojilih je bila tolikšna, da je omogočala pokritje režijskih stroškov, ki so bili pri majhnih zavodih, kakršne so ponavadi zadruge bile, nizki. Seveda so lahko kreditne zadruge svoje poslanstvo uresničevale le s previdnim in zanesljivim poslovanjem. Poleg teh socialno-gospodarskih momentov je v začetnem obdobju slovenskega združništva treba upoštevati še nacionalni moment, saj so bili že delujoči denarni zavodi le redko v slovenskih rokah in je tako združništvo služilo tudi finančni osamosvojitvi Slovencev. Združništvo je med Slovenci doživelo silovit razmah, govorimo lahko kar o gibanju.

Razvoj združništva do prve svetovne vojne lahko delimo, kakor so to ločili že sodobniki, na dve obdobji, na narodnostno in socialno fazo. Narodnostno zato, ker so s snovanjem kreditnih zadrug želeli doseči gospodarsko-finančno osamosvojitve Slovencev od nemškega kapitala. Tako ni presenetljivo, da je bila v tej dobi združna pobuda najmočnejša predvsem v narodnostno ogroženih deželah, kot sta bili Štajerska in Koroška. Preskok združne pobude na Kranjsko se je zgodil v drugem obdobju, nekako od srede devetdesetih let naprej, ko so v ospredje stopili gospodarsko-socialni momenti. Tem namenom pa je najbolj ustrezal raiffeisenov združni ustroj.

Zibelka slovenskega združništva je bila torej Štajerska. Po nekaj neuspešnih poskusih, pri katerih je izstopal Josip Vošnjak,¹¹ je v letu 1872 vendarle uspelo registrirati prvo slovensko kreditno zadruge, posojilnico v Ljutomeru, naslednje leto pa še v Sv. Jakobu v Rožu na Koroškem. Ti posojilnici sta bili ustanovljeni na

⁷ O zadolženosti slovenskih kmetov glej Žarko Lazarević: Kmečki dolgovi na Slovenskem. Socialno ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848-1948. Ljubljana 1994.

⁸ Toussaint Hočvar: Slovensko poslovno bančništvo kot inovacijski dejavnik, 1900-1930. Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem. Ljubljana 1987, str. 66.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Ivan Lapajne, sodobnik in aktivni udeleženec združnega gibanja, je v Slovenski zadrugi (1899, št. 1, str. 1) zelo patetično opisal tak način razmišljanja z besedami: "Brat bode bratu odslej zaupal svoje novce, brat bratu pomagal iz denarne zadrege, in če se bode pri tem kaj prigospodarilo, zopet bode le to bratom, našim rojakom, naši ožji mili domovini v korist."

¹¹ Več o združnih pogledih Josipa Vošnjaka v Lazarević, Kmečki dolgovi na Slovenskem, str. 19-24.

podlagi zakona o društvih iz leta 1852. Ljutomerska posojilnica je že dve leti kasneje prilagodila svoj ustroj zadružnemu zakonu, ki je začel veljati v letu 1873.¹² Novi zadružni zakon je olajšal ustanavljanje zadrug, sodišča so morala poslej ugotoviti, če pobuda ustreza zakonu in nato izvršiti registracijo. Do večjega razmaha na podlagi tega zakona je prišlo šele na začetku osemdesetih let.

Prve slovenske kreditne zadruge, imenovane posojilnice, so bile ustanovljene na podlagi schulze-delitschevih načel, ki so omogočala z visokimi deleži ustanovitev finančno trdnih zavodov, sposobnih kosanja z nemško konkurenco. Po letu 1880 se je pri nas uveljavila nekoliko modificirana oblika teh načel, ki jo je s svojim nastopom na zadružnem prizorišču vpeljal Mihael Vošnjak ob snovanju Celjske posojilnice. Vošnjak je zaradi zakonskih določil iz leta 1880 - dajala so davčne olajšave društvom in zadrugam, ki so omejile poslovanje samo na člane - uvedel več vrst deležev, glavne in opravilne.¹³ Opravilni so bili neke vrste članarina, da je prosilec lahko dobil posojilo v zadrugi. Tak ustroj so pozneje prevzele mnoge posojilnice, pa čeprav so že tedaj to smatrali kot odmik od osnovne zadružne ideje, ki je temeljila na enakopravnosti članov. Ta zadružna oblika je zelo blizu delniški družbi z navadnimi in prednostnimi delnicami. Z uvedbo več vrst deležev, odločujočo upravno vlogo so imeli glavni deleži, so take zadruge prišle v roke glavnih deležnikov, ki so dobičkanosno poslovanje postavljali na prvo mesto. Mihael Vošnjak, kot glasnik in predstavnik uveljavljajočega se slovenskega meščanstva, je želel finančno podpreti neovirano gospodarsko pobudo Slovencev neodvisno od nemškega kapitala. To pa so lahko zagotovili le finančno trdni zavodi v slovenskih rokah.

Vloga in pomen delovanja Mihaela Vošnjaka bi bila že z reševanjem teh praktično organizacijskih načel velika, vendar pa ni ostal samo pri tem, saj je posegel tudi na področje povezovanja slovenskega zadružništva. Na njegovo pobudo je namreč v letu 1883 v Celju nastala Zveza slovenskih posojilnic, prva slovenska in tretja avstrijska zadružna zveza. Zveza slovenskih posojilnic je tako kot druge zveze medsebojno povezala in uskladila poslovanje, obenem pa tudi pospeševala ustanavljanje novih zadrug.¹⁴ Z Zvezo slovenskih posojilnic je bilo konec stihijskega in idealističnega ustanavljanja posojilnic, začelo se je načrtno vzpostavljanje omrežja denarnih zavodov. Delovanje te zveze je hitro rodilo sadove, saj je bilo desetletje pozneje prebivalcem naših krajev na voljo že 61 slovenskih posojilnic. Na Spodnjem Štajerskem jih je bilo 21, na Koroškem 17, na Kranjskem 14 in na Primorskem 9. Na Štajerskem sta bila tedaj samo dva okraja brez slovenskih posojilnic, na Koroškem štirje, na Kranjskem pa celo 20. Zadružna pobuda je bila torej še vedno omejena na Štajersko.¹⁵ Istočasno s širitvijo mreže kreditnih zadrug po slovenskem ozemlju je potekal tudi proces notranje krepitve zadružništva in poenotenja poslovanja s pomočjo revizij, kar je bilo nujno zaradi primerljivosti uspešnosti pri medsebojnem kreditiranju zadrug.

Sredi devetdesetih let devetnajstega stoletja se začelja druga doba slovenskega zadružništva, ki ga označuje zaključek celjskega primata in prenos težišča zadružne

¹² Dolfe Schauer: Prva doba našega zadružništva. Ljubljana 1945, str. 47; Anton Kralj: Iz zgodovine slovenskega zadružništva. Slovenci v desetletju 1918-1928. Ljubljana 1928, str. 538.

¹³ Schauer, nav. d., str. 53-56.

¹⁴ Schauer, nav. d., str. 61-62.

¹⁵ Kralj, nav. d., str. 538.

inicijative iz Štajerske na Kranjsko. Ta proces je sovpadal z ločitvijo političnih duhov na Slovenskem, kar je našlo svoj odraz tudi na združnem polju. Zadržništvo oziroma kar gospodarstvo v celoti je postalo pomembna postavka v političnih bojih katoliškega in liberalnega tabora. Pri tem je imela več uspeha katoliška stran, ki je za razširjanje združništva angažirala duhovščino na podeželju. V drugem obdobju se je uveljavil raiffeisenov princip, ki ga je na Slovensko vsadil Janez Evangelist Krek.¹⁶ Pod njegovim vplivom so v katoliškem taboru namenili združništvu zelo veliko vlogo pri reševanju gospodarsko socialnih tegob, kar je razvidno iz razprav in resolucij slovenskih katoliških shodov. Zadruga naj bi poslej služile "za socialni preporod in gospodarsko osamosvojitvev izkoriščanih slojev."¹⁷

Snovanje zadrug raiffeisenovega tipa je v avstrijskih okvirih omogočil zakon iz leta 1889, ki opredeljeval tako zadrugo in ugodnosti povezane s tem, če niso izplačevale dobička, ampak so ga uvrščale v rezervi sklad. Zadruga ustanovljene na podlagi tega zakona, bodisi novoustanovljene ali stare s predrugačenimi pravili so bile oproščene pridobninskega davka in jim je bila dovoljena uporaba meničnega koleka pri zadolžnicah, kar so bile znatne olajšave. Vendar se navkljub davčnim ugodnostim večina starejših zadrug schulze-delitschevega sistema ni ozirala na ta določila, temveč so zadržale svoj dotedanji ustroj. Sicer pa, zakaj bi utečeni, preizkušeni in trdni zavodi spreminjali svoja pravila, ko davčne oprostitve niso odtehtale svobodnejšega delovanja, širokega delokroga brez teritorialnih omejitev in kar je bilo najodločilnejše, svobodno delitev dobička.¹⁸

Tendenca ustanavljanja malih kreditnih zadrug - popularno imenovanih rajfaznovk -, pod vplivom katoliškega tabora, je bila izjemno plodovita, saj so samo v času od leta 1892 pa do 1905. ustanovili nič manj kot 481 zadrug.¹⁹ Ker je raiffeisenov sistem že v zasnovi izrazito centralistično zasnovan, so že v letu 1895 osnovali novo slovensko združno zvezo. V Ljubljani sta začeli delovati Zveza kranjskih posojilnic in nekaj let kasneje tudi Gospodarska zveza;²⁰ prva je združevala kreditne zadruga, druga pa nedenarno združništvo. Ob prelomu stoletja so obe organizaciji združili v enotno Gospodarsko zvezo, ki je združevala prej ločeni funkciji delovanja. Tri leta kasneje je začela pri Gospodarski zvezi poslovati tudi centrala za denarno izravnavo med zadrugami, kar je bil velik korak k notranji konsolidaciji zveze.

Nasploh je leto 1903 pomembna prelomnica v razvoju združništva. Tega leta je izšel revizijski zakon, ki je predpisal obvezno revizijo poslovanja pri vseh zadrugah. Resda sta obe združni zvezi že dotedaj težili k unifikaciji poslovanja in izvajali revizijo poslovanja svojih članic, vendar to ni bilo obvezno in so se zadruga temu prostovoljno podrejele. Posledica zakona je bila, da so pri katoliško usmerjeni Gospodarski zvezi ponovno morali spremeniti notranji ustroj zveze. Zato so v decembru 1903. leta oživili Zadržno in Gospodarsko zvezo, prvo za denarni promet, drugo za blagovni promet. Zadržna zveza v Ljubljani je nato do

¹⁶ Več o njegovih nazorih o združništvu glej Lazarević, Kmečki dolgovi na Slovenskem, str. 19-24.

¹⁷ Kralj, n.d., str. 541.

¹⁸ Slovenska zadruga, 1902, št. 4, str. 25; 1903, št. 1, str. 1-2.

¹⁹ Kralj, nav. d., str. 541.

²⁰ O delovanju teh organizacij in njunemu preraščanju v Zadržno zvezo v Ljubljani, z vsemi vidiki njenega delovanja do leta 1918, glej Walterj Lukan: The Second Phase of Slovene Cooperativism (1894-1918). *Slovene Studies. Journal of the Society for Slovene Studies*, 1989, št. 1-2, str. 83-96.

likvidacije po drugi svetovni vojni nadaljevala svoje delo. Le med prvo svetovno vojno je bilo njeno delo nekoliko ohromljeno, ker je med njenimi članicami prišlo do kratkotrajnega razkola, ki se sam po sebi izpostavlja kot značilen primer političnega vpliva na zadružništvo. Takrat se je namreč znanemu političnemu razkolu znotraj Slovenske ljudske stranke takoj pridružil tudi zadružni razkol. Pod vodstvom Evgena Lampeta se je v letu 1917 129 kranjskih zadrug odcepilo od Krekove Zadružne zveze in ustanovilo svojo Zadružno centralo. Tej zvezi, porojeni iz političnih nagibov, ni bilo usojeno dolgotrajno življenje. Kaj hitro po spremembi političnih okoliščin z nastankom jugoslovanske države je propadla, njene članice pa so se skesano vrnile v naročje Zadružne zveze.²¹

Tudi celjska Zveza slovenskih posojilnic je morala uskladiti svoje delovanje z revizijskim zakonom. Čeprav Mihael Vošnjak ni bil naklonjen zamisli o centrali za denarno izravnavo, je to vprašanje vedno znova prihajalo na dan. S spremembo strukture članic, tehtnica se je nagnila v prid majhnih zadrug, ni bilo več mogoče preslišati zahtev po denarni centrali. Tako so leta 1905 sklenili ustanoviti za denarno izravnavo in revizijo posebno zvezo, ki so jo tako kot njihovi konkurenti v Ljubljani, brez posebne domišljije poimenovali Zadružna zveza, z dodatkom v Celju. Ker so jih Ljubljanci hitro prehiteli s številom članic, so Celjani v letu 1907 odstopili od ustanavljanja velikih, kapitalsko trdnih posojilnic in se začeli tudi sami ukvarjati z malimi kreditnimi zadrugami Raiffesenovega tipa.²² Vendar je bila celjska Zadružna zveza v tem namenu neuspešna in se je v nadaljnjih letih vedno bolj zapirala v meje Spodnje Štajerske, medtem ko sta njene članice na Kranjskem, Primorskem in deloma na Koroškem prevzemali ljubljanska Zadružna zveza in leta 1907 v Ljubljani ustanovljena Zveza slovenskih zadrug.²³ Ta tretja revizijska zveza je nastala z izločitvijo kranjskih in primorskih kreditnih zadrug iz celjske Zadružne zveze. Vzrok za izločitev je bil politične narave, glavni pobudniki pa liberalno opredeljeni politiki in gospodarstveniki, ki so tudi potrebovali lastno gospodarsko organizacijo. Pri ustanovitvi so sodelovale in se tudi takoj včlanile nekatere zadruge na Kranjskem in Primorskem s Kmetško posojilnico ljubljanske okolice na čelu. V bistvu je šlo za delitev na pokrajinski podlagi, saj so pri celjski zvezi ostale vse štajerske in koroške zadruge (na Primorskem sta si članstvo razdelili), ostale pa so se priključile Zvezi slovenskih zadrug.²⁴

Poleg teh zadružnih central je na Goriškem že od leta 1904 obstajala Goriška zveza gospodarskih zadrug in društev, revizijska zveza omejena zgolj na Goriško. Združevala je zadruge, ki so se zbirale okoli Centralne posojilnice v Gorici in so nasprotovale naddeželni centralizaciji zadružnih organizacij. Poleg običajne revizije finančnega in drugega poslovanja ter denarne izravnave je opravljala tudi nakupovanje poljedelskih potrebščin za svoje članice.²⁵

Ob koncu pregleda zadružništva si oglejmo še številčna razmerja, ki nam bodo pokazala moč in vpliv posameznih zadružnih zvez, vključno z njihovimi članicami.

²¹ Lukan, nav. d., str. 87-88.

²² Kralj, nav. d., str. 542-544.

²³ France Adamič: Razvojna obdobja slovenskega zadružništva. Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, zvezek 24, 1975, str. 13.

²⁴ Fran Trček: Zveza slovenskih zadrug v Ljubljani ob 30 letnici. Zadružni zbornik. Ljubljana 1937, str. 89-92.

²⁵ Prav tam.

In sicer na podlagi skupnega prometa, vlog in podeljenih posojil v letu 1913, se pravi v zadnjem poslovno normalnem predvojnem letu, ko je bilo gospodarsko življenje še v območju predvidljivosti.

Tabela 2: Denarni promet, vloge in posojila pri Zadružni zvezi v Ljubljani, Zadružni zvezi v Celju in Zvezi slovenskih zadrug v Ljubljani v letu 1913, v kronah.

	Zadružna zveza v Ljubljani ²⁶	Zadružna zveza v Celju ²⁷	Zveza slovenskih zadrug ²⁸
Denarni promet	98,022.359	96,334.603	114,804.490
Hranilne vloge	11,547.632	42,749.956	44,184.219
Posojila	12,820.296	35,191.733	38,262.042

Podatki kažejo, da so slovenske kreditne zadruge imele na razpolago znatna sredstva. Primerjava obsega hranilnih vlog pri regulativnih hranilnicah in kreditnih zadrugah pokaže, da se kreditne zadruge sicer niso mogle meriti z regulativnimi hranilnicami, ker so pri njih shranjene vloge dosegale dobro polovico tistih pri hranilnicah. A ta zaostanek je treba relativizirati z opozorilom, da so kreditne zadruge imele znaten zaostanek v času nastajanja, obenem pa je bilo njihovo poslovanje vsebinsko manj razčlenjeno, neprimerno bolj omejeno. Obenem pa so regulativne hranilnice zaradi odsotnosti razvejane mreže bančnih delniških družb, stregle tudi potrebam podjetniškega sektorja in mestnemu prebivalstvu, ki je bilo premoženjsko krepkejše. Kreditne zadruge so bile, nasprotno, bolj vezane na podeželje oziroma na drobno-gospodarski sektor, z vsemi posledicami, ki jih je to prinašalo. Podjetniškega sektorja pa kreditne zadruge zaradi združne zasnove poslovanja niso mogle navezati nase.

Opazovanje medzadružnih razmerij izpostavlja izenačenost celjske Zadružne zveze in Zveze Slovenskih zadrug v vseh treh primerjalnih kategorijah. Pri vlogah in posojilih beležimo pri ljubljanski Zadružni zvezi sicer zaostanek, kar pa so nadoknadili s hitrejšim obračanjem denarja, o čemer priča obseg denarnega prometa.

V primerjavi z drugimi oblikami denarnih zavodov se je slovensko bančništvo začelo razvijati sorazmerno pozno. Pri tem ne smemo misliti, da prej banke niso poslovale na slovenskem prostoru, bilo je nekaj poskusov, ki pa so sorazmerno hitro usahnili. V Mariboru in Prekmurju so tudi delovale majhne delniške družbe, ki s svojo dejavnostjo nikakor niso presegle lokalne ravni. Poleg tega so na slovenskem prostoru poslovale tudi izpostave bank zunaj slovenskega prostora. Na

²⁶ Lukan, nav. d., str. 93, tabela 4.

²⁷ Jubilejno in letno poročilo Zveze slovenskih zadrug v Ljubljani, registrirane zadruge z omejeno zavezo, za XXV upravno leto 1932, str. 11.

²⁸ Prav tam, str. 21.

prelomu stoletja so hranilnice in posojilnice že v dobršni meri pokrile slovensko ozemlje. S svojim delovanjem so zadovoljevale predvsem potrebe drobno-gospodarskega sektorja (kmetje, obrtniki, majhni trgovci). Njihova dejavnost pa ni mogla v zadostni meri ustreči povpraševanju razvijajočega se domačega podjetništva, ki je potrebovalo močno splošno banko.

Pobudnik ustanovitve banke je bil Maks Veršec, ki je že prej poskušal z lastno banko, vendar ni imel uspeha, ker mu je kronično primanjkovalo kapitala. Tedanjega ljubljanskega župana, je navdušil za banko v obliki delniške družbe. Ivanu Hribarju je bila zamisel všeč in je prek svojih zvez dosegel, da so akcijo zelo dejavno podprli Čehi. Po približno enoletnih pripravah so teden dni po pridobitvi koncesije 24. avgusta 1900 sklicali ustanovni občni zbor Ljubljanske kreditne banke (LKB).

Ker Slovenci tedaj še niso imeli dovolj usposobljenih ljudi in kapitala, so jim na pomoč priskočili Čehi. Praška Živnostenska banka oziroma njena dunajska podružnica je vpisala polovico delniške glavnice in v novo banko poslala tudi vodilno osebje. Po višini vložnega kapitala je sledilo 42 slovenskih zasebnikov, ki so skupno vplačali 36% prvotne emisije. Med njimi so prevladovali veletrgovci, odvetniki, uradniki in posestniki. Med delničarji so bile tudi zadružne posojilnice, predvsem iz Zveze slovenskih posojilnic, na katere se je glasilo 8% delnic.

S širitvijo poslov je rasla glavnica LKB, širilo se je tudi njeno področje delovanja. Ob začetku prve svetovne vojne je imela 4 podružnice na slovenskem ozemlju (Celovec, Trst, Gorica, Celje) in še v Dalmaciji (Split) ter Bosni (Sarajevo). Pozneje so ji sledile še Jadranska banka v Trstu (1905), Kranjska deželna banka (1910) in Ilirska banka v Ljubljani (1916).

Prve banke, zlasti Ljubljanska kreditna in Jadranska banka v Trstu so si določile zelo široko področje dela - sprejemanje vlog na hranilne, tekoče in žiro račune, eskontiranje in reeskontiranje menic, dodeljevanje vsakovrstnih posojil, tudi lombardnih, aktivno udeleževanje pri različnih pridobitniških podjetjih in končno še razne bančne storitve, kot so bile nakup in prodaja vrednostnih papirjev. Iz svojega delokroga pa so izključile hipotekarno, se pravi dolgoročno kreditiranje in termenske transakcije. Učinek delovanje je bil hitro zaznaven. Banki sta sorazmerno naglo prevzeli tudi vlogo investicijskih bank in sta spodbudili nastanek nekaj delniških družb in izvajali emisijo vrednostnih papirjev.

Obdobje do prve svetovne vojne je bilo obdobje hitre rasti, samo v času od 1908 pa do 1912 so se vloge več kot podvojile, raznovrstna posojila pa točno podvojila. Nadalje so se rezerve več kot potrojile, delniška glavnica pa se je povečala za dve tretjini.²⁹ To so seveda zunanji pokazatelji, ki pričajo o rasti, strukturo poslovanja si bomo ogledali v naslednjih tabelah na primeru Ljubljanske kreditne banke in Jadranske banke iz Trsta v letu 1912.

Bilančna struktura pove, da so se banke navkljub začetnemu nezaupanju prebivalstva dokaj uveljavile in da so uspeli zbrati med prebivalstvom in podjetniškim sektorjem precejšnja sredstva, o čemer govorita rubriki "hranilne vloge", ki so vendarle nekoliko nižje, in rubrika "drugi upniki", ki je vključevala vse kratkoročne terjatve, vključno s tekočimi računi. Omenjeni dve postavki pričata, da sta bili banki v znatni meri navezani na črpanje finančnih sredstev iz poslovnega sveta, pri

²⁹ T. Hočevar: Začetki slovenskega poslovnega bančništva 1900-1912. Bančni vestnik, december 1983, str. 342.

čemer je Jadranska banka nekoliko prednjačila, kar je na drugi strani pomenilo, da je bila Ljubljanska kreditna banka bolj izdatno navezana na hranilne vloge.

Tabela 3: Bilančna struktura Ljubljanske kreditne banke in Jadranske banke leta 1912.³⁰

LJUBLJANSKA KREDITNA BANKA					
Aktiva			Pasiva		
Postavke	V tisočih kron	Delež v procentih	Postavke	V tisočih kron	Delež v procentih
Blagajna	660	2,26	Delniška glavnica	8.000	27,44
Menice	6.306	21,63	Rezervni sklad	736	2,52
Vrednostni papirji	2.243	7,69	Pokojninski sklad	131	0,45
Konzorcijalni posli	-	-	Hranilne vloge	7.817	26,80
Dolžniki	18.624	63,88	Drugi upniki	11.736	40,25
Nepremičnine	1.190	4,10	- od tega tekoči in žiro rač.	5.420	18,59 [*]
Inventar	129	0,44	Nedvignjene dividende	1	0,00 ^{**}
Prenosne postavke	-	-	Tranzito obresti	84	0,28
			Čisti dobiček	616	2,10
			Prenos dobička iz l. 1911	48	0,16
SKUPAJ	29.151	100	SKUPAJ	29.151	100
JADRANSKA BANKA					
Aktiva			Pasiva		
Postavke	V tisočih kron	Delež v procentih	Postavke	V tisočih kron	Delež v procentih
Blagajna	972	2,86	Delniška glavnica	8.000	23,59
Menice	7.208	21,26	Rezervni sklad	560	1,65
Vrednostni papirji	2.218	6,54	Pokojninski sklad	82	0,27
Konzorcijalni posli	361	1,10	Hranilne vloge	6.557	19,34
Dolžniki	22.197	65,47	Drugi upniki	18.019	53,15
Nepremičnine	671	1,97	Nedvignjene dividende	2	0,00 ^{***}
Inventar	99	0,29	Tranzito obresti	-	-
Prenosne postavke	175	0,51	Čisti dobiček	680	2,00
			Prenos dobička iz l. 1911	-	-
SKUPAJ	33.900	100	SKUPAJ	33.900	100

³⁰ Prav tam, str. 339. Relativne deleže posameznih postavk smo izačunali na podlagi Hočevarjevih podatkov.

Ta delež je že upoštevan v rubriki Drugi upniki in ga v končnem seštevku ne smemo več upoštevati.

Natančen izračun nam pokaže, da je prava relativna vrednost te postavke komaj 0,003% in je zato v končnem seštevku nismo upoštevali.

Tudi tukaj velja enako kot pri isti rubriki pri Ljubljanski kreditni banki, relativni delež je tako majhen, samo 0,005%, da ga nismo upoštevali.

Aktivna bilančna stran nazorno izpostavlja naložbeno politiko slovenskih bank. Ob sorazmerno majhni gotovini, ki je služila za zagotavljanje potrebne likvidnosti, so banke ostala sredstva nalagale v posojila, menice in vrednostne papirje. To so obenem najpomembnejše postavke aktive, pri čemer je izstopala rubrika "dolžniki". V to rubriko so bile vštete tako naložbe pri drugih bankah, a tudi posojila gospodarstvu, predvsem trgovini in industriji. V financiranje gospodarske dejavnosti sodijo tudi menice, ki so imele v bilančni vsoti petinski delež. Naložbe v vrednostne papirje so bile v primerjavi z menicami in "dolžniki" sicer nizke, a še vedno visoke. V nasprotju z regulativnimi hranilnicami, ki so vlagale v državne vrednostne papirje, pa pri bankah, natančneje pri Ljubljanski kreditni banki, pomenijo državni vrednostni papirji le 3% tovrstnih naložb. Ostala sredstva so bila naložena v delnice drugih bank in podjetij. Na podlagi tega lahko sklepamo, da so banke nudile domačemu gospodarstvu veliko več zaslombe kot regulativne hranilnice. Te so z nakupom državnih vrednostnih papirjev sicer dobile zanesljive naložbe. Vendar je to na drugi strani pomenilo, da je bil denar dejansko odtegnjen slovenskemu gospodarstvu. Denar je z nakupom državnih obveznic odtekel iz slovenskih krajev, da bi država zadostila svojim denarnim potrebam.

Nekoliko časa si velja vzeti še za analizo računov izgube in dobička pri Ljubljanski kreditni in Jadranski banki, kar je vidno iz naslednje tabele.

Tabela 4: Račun izgube in dobička pri Ljubljanski kreditni banki in Jadranski banki v letu 1912.³¹

PREJEMKI (v tisočih kron)					IZDATKI (v tisočih kron)				
	Ljubljanska kreditna banka		Jadranska banka			Ljubljanska kreditna banka		Jadranska banka	
	Vsota	v %	Vsota	v %		Vsota	v %	Vsota	v %
Obresti - skupaj	2.044	83,30	827	65,08	Obresti - skupaj	1.326	54,00	-	-*
- od vrednostnih papirjev	91	4,45*	-	-	- reeskontne in tranzitne	385	29,00**	-	-
- od menic	924	45,20	-	-	- vlog na knjižice	377	28,45	-	-
- od predujmov in tek. rač.	1.029	50,35	-	-	- vlog na tekoči račun	564	42,55	-	-
Bančni posli	329	13,40	421	33,12	Upravni stroški	118	4,80	80	6,30
Nepremičnine	33	1,35	-	-	Plače in stanarine	236	9,60	319	25,10

³¹ Prav tam, str. 341.

* Ker ni podatkov za rubriko obresti v tej rubriki ne moremo podati natančnih relativnostnih razmerij. Pričujoča razmerja so zato pomanjkljiva in zato le omejeno, če so sploh uporabne.

** Delež obresti od vrednostnih papirjev, menic in predujmov ter tekočih računov je izračunan od skupne vsote na račun obresti.

*** Delež obresti od vlog na knjižice in na tekoče račune ter reeskontnih in transitnih obresti je izračunan od skupne vsote na račun izplačanih obresti.

Prenos dobička iz l. 1911	48	1,95	23	1,80	Davki in pristojbine	95	3,90	178	14,00
					Odpis inventarja	14	0,60	13	1,00
					Čisti dobiček	665	27,08	680	53,60

Že bežen pogled na tabelo nas utrdi v prepričanju, da so glavni vir bančnih dohodkov predstavljale obresti, pri čemer je bil znotraj te kategorije najvišji delež na račun aktivnih obresti, in sicer obresti od posojil. Pomembne so bile tudi obresti pri meničnih poslih, medtem ko so bile obresti od vrednostnih papirjev sorazmerno nizke. Za to kategorijo so se uvrščali bančni posli, ki so zajemali predvsem opravljanje plačilnega prometa. Pri izdatkih so bile v ospredju obresti za vloge na tekočem računu, z znatno nižjim deležem so jim sledile še reeskontne in obresti za hranilne vloge na knjižicah. Omembe vredni so bili še stroški za plače za zaposlene. Po podatkih Ljubljanske kreditne banke bi sodili, da je bilo davčno breme povsem znosno.

Pri dobičku je treba opozoriti, da so bile banke dobičkonosne, saj se je dobiček glede na lastniški kapital pri Ljubljanski kreditni banki gibal v obdobju pred prvo svetovno vojno med 6,1% in 10,4%. Če pa razmerje opazujemo v odnosu do nominalne vrednosti delnic, je bil seveda nekoliko višji. Tako je pri isti banki v tej primerjavi dobiček znašal v različnih letih med 6,8% do 11,2%. Pri tržaški Jadranski banki pa je taista relacija kazala stabilno stopnjo dobička v višini 7,7%. V obravnavanem letu 1912, ki smo ga izbrali za ponazoritev strukture bančnega poslovanja, pa so razdelili dobiček v naslednjem razmerju: šest desetin so ga namenili za izplačilo dividend delničarjem. Druga pomembna postavka je bil rezervni sklad, kamor so usmerili malo več kot petino čistega dobička. Preostanek pa je bil razporejen za različne namene: tantieme, superdividende, dobrodelne namene in v prenos na nove račune.

Ob koncu lahko zapišemo, da pomeni čas druge polovice devetnajstega stoletja in desetletij do prve svetovne vojne obdobje, ko se je oblikoval slovenski sistem institucij denarnega posredništva. V slovenskem gospodarstvu je to pomenilo pomembno inovacijo in strukturno spremembo. Začetki oblikovanja slovenskega sistema denarnih institucij so povezani z regulativnim hranilništvom, ki je imelo javno-pravni značaj. Ustanovitelji tovrstnih hranilnic, ki so morali jamčiti za varnost vlog, so bila politična oblastva: dežele, mesta in občine. Drugi po času nastanka med denarnimi zavodi do prve svetovne vojne, je bil zadružni sektor, kreditne zadruge namreč. Z nastankom slovenskih bank na prelomu stoletja pa se je med denarnimi zavodi pojavil še zasebni sektor in tako celovito zaokrožil mrežo denarnih zavodov v Sloveniji. Celovita strukturna zaokrožitev denarnih zavodov je obenem pomenila tudi funkcijsko dopolnjevanje pri opravljanju denarnih poslov. Regulativne hranilnice in zadruge so se osredotočile na zadovoljevanje denarnih potreb in zahtev predstavnikov drobno-gospodarskega sektorja, ki je bil v Sloveniji

tega časa daleč prevladujoč. Nasprotno pa so se banke osredotočile na podjetniški sektor.

Ugotoviti je tudi mogoče, da je obstajala tesna povezava med splošnim gospodarskim razvojem in razvojnim stanjem denarnih zavodov. Tu pa je treba poudariti, da je gospodarski razvoj na Slovenskem dobil nekoliko naglejši pospešek od devetdesetih let devetnajstega stoletja naprej in je bil tesno povezan z razvojem denarnih zavodov, ki so se hitreje in izdatneje množili v osemdesetih in devetdesetih letih devetnajstega stoletja. Tako velja izpostaviti ustanoviteljski val v tem obdobju pri regulativnih hranilnicah in predvsem izjemno hitro povečevanje števila kreditnih zadrug. V te institucije so se z leti natekla nemajhna sredstva, ki so bila nato na voljo posojiljemalcem, pri čemer je bil delež dolgoročnih hipotekarnih posojil krepak, kar je govorilo o strukturi prosilcev - izrazito so prevladovali predstavniki drobno-gospodarskega sektorja. Ves proces rasti slovenskega gospodarstva se je resda dogajal v razmerah splošne avstrijske konjunktore, vendar ob tem ni mogoče prezreti vloge slovenskih denarnih zavodov pri spodbujanju rasti. Še bolj izrazito se je to pokazalo z začetkom delovanja slovenskih bank, ko so se stopnje rasti še nekoliko dvignile. Velik del zaslug lahko pri tem pripišemo ravno bankam, ki so se posvetile podjetniškemu sektorju. S številnimi kratkoročnimi posojili - v nasprotju z regulativnimi hranilnicami in kreditnimi zadrugami niso podeljevale hipotekarnih posojil - ali neposredno udeležbo pri podjetniških podvigih so spodbudile vznik in nadaljnji vzpon podjetništva na Slovenskem.

Žarko Lazarevič

THE DEVELOPMENT OF THE SLOVENIAN BANKING SYSTEM BEFORE
THE FIRST WORLD WAR

S u m m a r y

The Slovenian economy in the second half of the nineteenth century and in the decades preceding the First World War was characterized by the development of the financial agency system. This represented an important novelty and a structural change in the Slovenian economy. The beginnings of the Slovenian banking system are connected with the regulative savings banks which had a public legal character. The founders of such savings banks, who had to guarantee the security of deposits, were the political authorities of provinces, towns and municipalities. The second financial institution to emerge before the First World War in the cooperative sector were credit cooperatives. With the emergence of banks in Slovenia, at the turn of the century, the private sector also appeared, thereby completing the network of financial institutions. These institutions complemented each other in financial transactions.

Regulative savings banks focused on covering the financial needs and demands of the small economy sector which was by far the prevalent in Slovenia at the time. Banks, on the other hand, concentrated on the entrepreneurs' sector.

It can also be ascertained that there was a close connection between the general economic development and that of the financial institutions. One has to stress, however, that the economic development in Slovenia started to gain an increasing momentum from the last decade of the nineteenth century onwards and was closely related to the development of the financial institutions which increased and multiplied at a higher rate in the 1880's and the 1890's. Noteworthy is a wave of regulative savings banks that opened at that time and, especially, an exceptional increase in the number of credit cooperatives. With the passing of years, these institutions accumulated considerable resources which were made available to borrowers. A large percentage of long-term mortgaged loans indicates that the borrowers were predominantly from the small-economy sector. Although the Slovenian economy grew under the circumstances of the booming Austrian economy, one cannot underestimate the role of the national financial institutions in boosting this growth. The growth rate was further boosted with the beginning of the operation of Slovenian banks which were dedicated to the entrepreneurs' sector and are very meritorious in this respect. Unlike the regulative savings banks and the credit cooperatives, the banks offered no mortgaged loans, however, by granting many short-term loans and directly participating in the enterprise, they encouraged the emergence and the increase of Slovenian enterprise.